

İlatı ve idaresiyle ilgili konuları işlediği *Siyâsetnâme*'yi elli fasıl halinde düzenlediğini, çok faydalı bilgiler içeren bu eseri herkesin okuması gerektiğini, hiçbir hükümdarın bu esere ilgisiz kalamayacağını, bu kitap sayesinde din ve dünya işlerinin daha kolay yürütüleceğini söyler (Farsça metin, s. 1-2). *Siyâsetnâme*'de verilen örneklerin ve anlatılan hikâyelerin bir kısmı İslâm öncesine, büyük bir kısmı Selçuklu öncesine, bir bölümü de Selçuklu dönemine aittir. Nizâmülmülk, böylece çeşitli devirlerdeki uygulamaları karşılaştırarak kendi dönemi için en ideal olanı seçip tavsiye ettiğini vurgulamaktadır. "Siyâsetnâme" (nasihatü'l-mülûk) türünün en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilen eser erken tarihlerden itibaren tarihçilerin ilgisini çekmiş, çeşitli neşir ve tercüme yapılmıştır. En güvenilir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Molla Çelebi, nr. 114). İlk defa Charles Henri Auguste Schefer tarafından yayımlanmış (Paris 1891), daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (nşr. Seyyid Abdürrahim Halhâlî, Tahran 1310 ş.; nşr. Abbas İkbâl, Tahran 1320 ş.; nşr. Mirza Muhammed Han Kazvîni – Murtaza Müderrisî Çehârdihî, Tahran 1334 ş.; nşr. Hubert Darke, Tahran 1340/1962; nşr. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1976, 1999; nşr. Ca'fer Şiâr, Tahran 1369). Eseri Ch. Schefer Fransızca'ya (Paris 1893), Francesco Gabrieli kısmen İtalyanca'ya (*Orientalia*, VII/1-2 [1938], s. 80-94), B. N. Zakhoder Rusça'ya (Moskova-Leningrad 1949), Mehmed Şerif Çavdaroğlu (İstanbul 1954 [?]), Nurettin Bayburtluğil (İstanbul 1981) ve Mehmet Altay Köymen (Ankara 1982, 1999) Türkçe'ye, K. E. Schabinger-Schovingen Almanca'ya (Freiburg-Münich 1960; Zürich 1987), Hubert Darke İngilizce'ye (London 1960, 1978; New Haven 1960), Yûsuf Hüseyin Bekkâr Arapça'ya (Doha-Katar 1987²), R. Sultanov Azerî Türkçesi'ne (Bakü 1989²) tercüme etmiştir. Nizâmülmülk'e ait olduğu söylenen *Vesâyâ-nâme* (*Vesâyâyı Hâce Nizâmülmülk*) adlı eserin onun ölümünden birkaç asır sonra yazıldığı anlaşılmıştır (İA, IX, 332-333).

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (nşr. ve trc. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1999, tür.yer., ayrıca bk. tercüme edenin önsözü, s. XIII-XXII; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), Leyden 1909, s. 41, 61, 62, 99, 100, 104, 169, 207, 214, 216-217, 256; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 100, 103, 115, 131; Beyhâkî, *Târîh* (Hüseynî), s. 91, 125-136, 170, 193, 358, 363, 375, 383, 386, 395, 404, 436, 461; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI, 302-307; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 126, 135; Ah-

bârü'd-devleti's-Selcûkiyye (Lugal), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bündârî, *Zübde-tü'n-Nusra* (Burslan), bk. İndeks; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, s. 88 vd.; a.m.f., *Zübde-tü'l-haleb*, II, bk. İndeks; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravza-teyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I, 93-100, 121; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 395; II, 128-131; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1999, s. 276-277, 357, 542, 543; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmî'u't-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 28, 30, 32-33, 39, 42, 44-46, 49-52, 54, 56; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 266-280; Sübkî, *Tabakât* (Tânâhî), IV, 309-322; Hândmîr, *Düstürü'l-üzerâ* (nşr. Saîd-ı Neffîsî), Tahran 1317 hş., s. 151; Ahmed b. Mahmûd, *Selcuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, II, 9; Browne, *LHP*, II, 175-189; ayrıca bk. İndeks; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 20-63; Abbas İkbâl, *Vezâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selcûki* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., s. 46-53, ayrıca bk. İndeks; Nasrullâh-ı Felsefî, *Çend Makâle-i Târîhî ve Edebî*, Tahran 1342 hş., s. 405-433; *CHLr.*, V, bk. İndeks; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, bk. İndeks; a.m.f., "Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün Eseri: Siyâsetnâme ve Türkçe Tercümesi", *TM*, XII (1955), s. 231-256; a.m.f., "Nizâm-ül-Mülk", *İA*, IX, 329-333; C. L. Klausner, *The Seljuk Vezirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, bk. İndeks; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul 1976, s. 367; S. A. Rizvî, *Nizam al Muluk Tusi: His Contribution to Statecraft, Political Theory and Art of Government*, Lahore 1978; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 24, 27, 244-245, 247-249, 259, 262-263, 306, 310, 327-331, 336, 383, 435, 456; B. Lewis, *Haşîşler* (trc. Ali Aktan), İstanbul 1995, s. 35, 40, 41, 44, 48, 50, 116; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Berkıyruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, bk. İndeks; a.m.f., "Hasan Sabbâh", *DİA*, XVI, 347-349; M. Şerefeddin, "Selçuklular Zamanında Mezâhib", *TM*, I (1925), s. 101-119; Faiz-ul-Hasan Faizî, "A Deep into the Wasâyâ" and Siyâsat Nama of Nizâm-ül-Mulk", *IC*, XX/4 (1946), s. 391-407; Abdülhâdî Rızâ, "Emâlî Nizâmülmülk el-vezîri's-Selcûki fi'l-hâdîş", *MMMA* (Kahire), V (1959), s. 349-378; İlyas Ahmad, "The Political Theory of Nizam al-Mulk Tusi (1017-1092 CE.)", *Iqbal*, XI/3, Lahore 1963, s. 48-71; Aydın Tanerî, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezirlik", *TAD*, V/8-9 (1970), s. 121-122, 131; Syed Salman Nadvî, "Religious Policy of Nizam al-Mulk", *al-'İlm*, IV, Durban-Westville 1404/1984, s. 37-43; A. K. S. Lambton, "The Dilemma of Government in Islamic Persia: The Siyâsat-Nâma of Nizâm al-Mulk", *Iran*, XXII, London 1984, s. 55-66; C. Hillenbrand, "1092: A Murderous Year", *The Arabist: Budapest Studies in Arabic*, sy. 15-16, Budapest 1995, s. 281-296; N. Yavari, "Nizam al-Mulk and the Restoration of Sunnism in Iran in the Eleventh Century", *Tahkikat-ı İslâmî*, XI/1-2, Tahran 1375 hş., s. 551-570; Sultan-i Rome, "Nizâm al-Mulk Tûsî and His Siyâsat Nâmah", *HI*, XXII/4 (1999), s. 89-96; M. Fudâd Köprülü, "Ata", *İA*, I, 712; H. Bowen – [C. E. Bosworth], "Nizâm al-Mulk", *EP*² (İng.), VIII, 69-73; M. Yaşar Kandemir, "Emâlî", *DİA*, XI, 70-72.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

NİZÂMÜLMÜLK ÂSAFCÂH

(نظام الملك آصف جاہ)

Nizâmülmülk Âsafcâh
Mîr Kamerüddîn Çin Kılıç Han
(ö. 1161/1748)

**Bâbürlü devlet adamı
ve Haydarâbâd Nizamlığı'nın kurucusu
(1724-1748).**

14 Rebülâhîr 1082'de (20 Ağustos 1671) Hindistan'da muhtemelen Agra'da doğdu. Türkistan'dan Hindistan'a göç etmiş, Hz. Ebû Bekir'in soyundan geldiğini iddia eden bir aileye mensuptur. Adı Mîr Kamerüddin olup bu ad ve Kılıç Han unvanı kendisine Evrengzîb tarafından, Âsafcâh unvanı da Nâsîrüddin Muhammed Şah tarafından verilmiştir. Dedesi Hâce Abîd hac dönüşü Dekken Valisi Evrengzîb'in hizmetine girdi ve onun tahta geçmesinden sonra önemli görevler üstlendi. 1080'de (1669) Buhara'dan Hindistan'a gelip Evrengzîb'in hizmetine giren babası Şehâbeddin 1094'te (1683) Gâziddin Firûz Ceng unvanını aldı.

Nizâmülmülk on yedi yaşında devlet hizmetine girerek mansabdâr oldu. 1684'ten itibaren babasıyla birlikte seferlere katıldı. 1114'te (1702) Bîcâpûr bölgesi valiliğine getirildi. Evrengzîb'in vefatının (1118/1707) ardından taht iddiasında bulunan oğulları arasında tarafsız kaldı. I. Bahadır Şah döneminde Eved eyaleti (Sûbe) valisi ve Leknev fevcdârı olan Nizâmülmülk, İranlı Zülfikar Ali Han'ın Bahadır Şah üzerinde nüfuz sahibi olmasından birkaç ay sonra görevlerinden istifa edip Delhi'de sakin bir hayat sürmeye başladı. Bahadır Şah'ın 1124'te (1712) vefatının ardından oğlu Cihandar Şah tarafından mansabdâr tayin edildi. Şehzade Ferruhsiyer amcası Cihandar Şah'a karşı ayaklandığında Türkistan asıllı askerlerle birlikte Ferruhsiyer'in üzerine gönderilmek istendiyse de o bu görevi kabul etmedi. 1124'te (1713) Cihandar Şah'ı mağlûp ederek Bâbürlü tahtına geçen Ferruhsiyer kendisine yardım eden Bâre Seyyidlerinden Abdullah Han'ı Kutbümülk unvanıyla vezir, Hüseyin Ali Han'ı Emirülümerâ unvanıyla Mîr Bahşî (ordu kumandanı), Seyyidler'le iyi ilişkileri olan Âsafcâh'ı da kendisine karşı başlatılan harekâta katılmadığı için Nizâmülmülk Bahadır unvanıyla altı vilâyetten (Handeş, Berar, Evrengâbâd, Bider, Haydarâbâd [Gülkünder], Bîcâpûr) oluşan Dekken eyaletine vali tayin etti. 1125'te (1713) Delhi'den ayrılan ve Evrengzîb gibi Evrengâbâd'ı kendisine

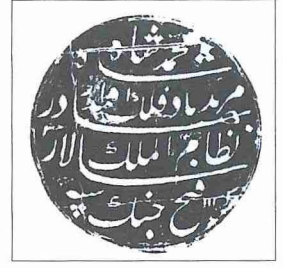
merkez seçen Nizâmülmülk bu görevi sırasında gerçekleştirdiği idarî, malî, askerî ve içtimai düzenlemelerle halkın sevgisini kazandı. Bölgede güçlü bir varlığa sahip olan Maratalar'ın etkinliğini ortadan kaldırarak eyaletin güvenliğini sağladı. Nizâmülmülk'ün kısa zamanda gösterdiği bu başarı hükümet merkezine hâkim bulunan Seyyidler'i kuşkulandırdı. Emîrülümerâ Hüseyin Ali Han 1127'de (1715) Dekken eyaleti valiliğini üzerine alarak Nizâmülmülk'ü Delhi'ye çağırıldı. Nizâmülmülk, Delhi'de Ferruhsiyer Şah'ın güvenini kazanıp kendi isteğiyle bu defa Muradâbâd valiliğine getirildi. Ferruhsiyer, Seyyidler'le ilişkisi bozulunca imparatorluk içindeki Türk asilzadelerinin lideri olan Nizâmülmülk'ün yardımıyla Seyyidler'in nüfuzunu kırmak istedi ve kendisine vezirlik makamını vaad etti. Nizâmülmülk, Seyyidler'e karşı olmakla birlikte Ferruhsiyer'e güvenmediği için teklifi kabul etmedi; bunun üzerine görevinden alındı. Birkaç ay sonra Vezir Abdullah Han kardeşi Dekken Valisi Hüseyin Ali Han'ı Delhi'ye çağırarak Ferruhsiyer'e karşı mücadeleye girişti. Marata ordusuyla Delhi'ye gelen Hüseyin Ali Şah 1131'de (1719) Ferruhsiyer'i tahttan indirip öldürttü. Seyyidler tarafından tahta geçirilen iki veliaht dirayetli çıkmayınca Cihan Şah'ın üçüncü oğlu Rüşen-Ahter Nâsırüddin Muhammed Şah, Padişah (Bâdşâh) Gazi unvanıyla tahta geçirildi.

Türk asilzadeleri tarafından çok sevilen Nizâmülmülk'ün Delhi'deki varlığını tehlikeli gören Emîrülümerâ Hüseyin Ali Han, Mâlvâ valiliğini teklif ederek onu Delhi'den göndermek istedi. Nizâmülmülk hiçbir şekilde azledilmemesi şartıyla bu teklifi kabul edip Mâlvâ'ya hareket etti (Rebûlâhîr 1131 / Mart 1719). Kısa zamanda güçlü kimseleri etrafına toplayarak Seyyidler'in Delhi'deki hâkimiyetini kırmak için sultanı teşvik etmeye başladı. Durumu öğrenen Seyyidler Nizâmülmülk'e Agra, Allahâbâd, Mûltan veya Burhânepûr valiliklerinden birini teklif edip onu Mâlvâ'dan uzaklaştırmayı düşündüler. Buna karşılık Nizâmülmülk, Seyyidler'in anlaşmayı bozduğu gerekçesiyle Dekken'e yürüdü (Cemâziyelâhîr 1132 / Nisan 1720). Önce Handeş'i ele geçiren Nizâmülmülk'ün başarıları bölgedeki diğer askerlerin de onun tarafına geçmesini sağladı. Burhânepûr ve Berâr yöneticileri de ona katıldı. Bunun üzerine Bâre Seyyidler, Nizâmülmülk'ü ortadan kaldırmak için askerî harekâta giriştiler. Dilâver Han'ın bu amaçla yola çıktığını öğrenen Nizâmülmülk, kendisine karşı güçlerin birleşmesini önlemek için

onu Mâlvâ yakınlarında karşılayarak mağlûp etti. Bu zafer Nizâmülmülk'ün nüfuzunu daha da arttırdı. Ardından Seyyidler zaman kazanmak amacıyla kendisine Dekken valiliğini teklif ettiler. Ancak Dekken'den ayrılmak istemeyen Vali Alem Ali Han, Bâlâpûr yakınlarında Nizâmülmülk'ün ordusuyla karşılaşmış mağlûp oldu (Şevval 1132 / Ağustos 1720). Nizâmülmülk'ün başarılarından cesaret alan Delhi'deki Türk asıllı kumandanlar Seyyidler'e karşı bir harekete girişip Hüseyin Ali Han'ı öldürdüler. Kardeşinin öldürüldüğünü öğrenen Kutbülmülk Abdullah Han Bâbürlü tahtına Refiu'shan'ın oğlu Veliâht İbrâhim'i geçirek Türk asıllı kumandanlara karşı harekât başlattıysa da yenilgiye uğradı ve bir süre hapsedildikten sonra Delhi'de zehirleterek öldürüldü. Seyyidler'in Bâbürlü idaresi üzerindeki etkinliğine son verilmesinin ardından Bâbürlü hükümdarı durumu kontrol altına almaya çalıştı. Hindu'ların desteğini kazanmak için cizye kaldırdı. Nizâmülmülk vezir tayin edildi (5 Cemâziyelevvel 1134 / 21 Şubat 1722). Nizâmülmülk'ün vezirliğe getirilmesi devlet yönetiminde istikrar sağladı. Bu durumdan rahatsız olan çevreler vezirle sultanın arasını açmaya çalıştılar. Nizâmülmülk gelişmelerden sorumlu tuttuğu Haydar Kuli Han'ın saraydan uzaklaştırılmasını istedi. Haydar Kuli Han Gucerât'a vali olarak gönderildi. Ancak burada bağımsız gibi davranmaya başladı. Bunun üzerine harekete geçen Nizâmülmülk, Delhi'ye kaçan Haydar Kuli Han'ın yerine amcası Ahmed Han'ı vali yaptıktan sonra Mâlvâ'da sıkıntı çıkararak Dost Muhammed Han meselesini halletmek üzere Mâlvâ'ya yöneldi. Nizâmülmülk'ün kısa zamanda Gucerât ve Mâlvâ'yı kontrol altına alması sultanı tedirgin etti ve Dekken valiliğini ondan almak istedi. Vezirlik görevinden istifa eden Nizâmülmülk ailesiyle birlikte Dekken'e gitmek üzere Delhi'den ayrılıp Zilkade 1136'da (Ağustos 1724) Evrengâbâd'a geldi. Dekken vilâ-

Nizâmülmülk
Âsafcâh'ın
yağlı boya
portresi

Nizâmülmülk
Âsafcâh'ın
mührü

yetinde Nizâmülmülk'ten sonra asayiş bozulmuş, Maratalar yer yer hâkimiyeti ele geçirmişti. Vali Mübâriz Han, Nizâmülmülk'ün bölgeye gelmesini engellemek istedi. 22 Muharrem 1137'de (11 Ekim 1724) Mübâriz Han ve Nizâmülmülk'ün askerleri arasında Evrengâbâd'a 80 mil uzaklıkta Şekerhira denilen yerde yapılan savaşta Mübâriz Han mağlûp olup öldürüldü. Bu zaferin ardından Nizâmülmülk'ün Dekken'de bağımsızlığını ilân etmesiyle Haydarâbâd Nizamîliği (Âsafcâhîler) kurulmuş oldu (1724). Nizâmülmülk bağımsız hareket etmekle birlikte herhangi bir sultanlık unvanını kullanmadığı gibi kendi adına hutbe okutmadı ve para bastırmadı. Bâbürlü Sultanı Nâsırüddin Muhammed Şah'ı hükümdar olarak tanıdı. Sultan da fiilî durumu kabul etmek zorunda kaldı ve Âsafcâh unvanıyla Dekken valiliğini Nizâmülmülk'e verdiğini ilân etti (1137/1725).

Marata lideri Baji Rao'nun Zilkade 1149'da (Mart 1737) Delhi önlerine kadar gelecek şehri tehdit etmesi üzerine Bâbürlü sultanı, Nizâmülmülk'ten Mâlvâ ve Gucerât bölgesinde Maratalar'ı durdurmak için yardım istemek durumunda kaldı ve kendisine Mâlvâ valiliğiyle vekîl-i mutlak görevlerini verdi. Nizâmülmülk yakınlarının itirazlarına rağmen Delhi'ye gitmeye karar verdi. Dekken valiliğini oğlu Nâsır Ceng'e bırakıp bölgeden ayrılan Nizâmülmülk Rebûlâhîr 1150'de (Temmuz 1737) Delhi'ye ulaştı ve vekîl-i mutlak unvanıyla göreve başladı. Oğlu Gâziddin Han da Agra ve Mâlvâ valiliğine getirildi. Ardından Mâlvâ'da Maratalar üzerine sefere çıkan Nizâmülmülk Bopal'de savunma savaşına girişti. Ancak uzun süren mücadele sırasında Delhi'den destek gelmeyince Narmada ile Çambal ırmakları arasındaki bölge ile Mâlvâ'yı Baji Rao'ya bıraktı ve Delhi'ye döndü.

1151 (1739) yılında Avşarlı Hükümdarı Nâdir Şah, Lahor'u ele geçirek Delhi'ye yöneldiğinde Sultan Muhammed Şah Nizâmülmülk'ün tavsiyesiyle kumandayı bizzat üstlendi. Ancak diğer kumandanların sultanı yanlış yönlendirdiğini ve Nâdir Şah

karşısında direnilemeyeceğini gören Nizâmülmülk savaşa doğrudan müdahale etmedi. Nâdir Şah, Bâbürlü orduları karşısında kazandığı başarılarından sonra Delhi'ye yürümeyip ganimet karşılığında geri çekilebileceğini belirtip görüşme yapmak üzere Nizâmülmülk'ü davet etti. Nizâmülmülk, Nâdir Şah ile görüşerek anlaşma sağladı. Ancak daha sonra Nizâmülmülk'ün mirbahşılığa da tayin edilmesini hazmedemeyen Emîrülümerâ Burhânülmülk'ün kışkırtmasıyla Nâdir Şah Delhi üzerine yürüyerek şehri yağma etti, binlerce insanı öldürdü. Babürlü sarayının günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunan Taht-ı Tavûs ile halen İngiliz kraliyet ailesinde bulunan "kûh-i nûr" elması ve pek çok mücevherine el konuldu. Nâdir Şah'ın Delhi'den ayrılmasından sonra Nizâmülmülk de Dekken'e dönmek üzere Cemâziyelevvel 1153'te (Ağustos 1740) Delhi'den ayrıldı. Ancak Dekken'de yerine vali olarak bıraktığı oğlu Nâsır Ceng kendisine isyan etti, meydana gelen savaşta Nizâmülmülk oğlunu yenilgiye uğrattı (1154/1741). 4 Cemâziyelâhir 1161'de (2 Haziran 1748) vefat eden Nizâmülmülk, Hindistan'da yetişen büyük kumandan ve devlet adamlarından biri olarak kabul edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mir M. Ahsen İcâd (Meânî Han), *Târîh-i Fütühât-ı Âsafî (Şâhnâme-i Dekken)*, Haydarâbâd - Dekken, State Library, nr. 1493, vr. 116^a-117^a, 380^a-386^a, 426^a-427^a; Mir Fethullah, *Târîh-i Fetihüyye*, Haydarâbâd - Dekken, State Library, vr. 48^a, 54^a, 95^a, 97^a; M. Bahş Aşub, *Târîh-i Şehâdet-i Ferrüh-siyer ve Cûlûs-i Muhammed Şâh*, British Library, nr. 832, vr. 38^a, 115^a, 263^a-266^a, 268^a-270^a, 294^a-295^a, 313^a-314^a; M. Kâsım Evrengâbâdî, *Ah-vâl-i Havâkıin*, British Library, Add., nr. 26, 244, vr. 156^a, 165^a, 169^a, 179^a, 194^a, 200^a; Şivdâs Leknevî, *Şâhnâme-i Mûnevver Kelâm*, British Library, Or., nr. 26, vr. 18^a, 29^a, 30^a, 36^a, 39^a, 45^a; Ebû'l-Kâsım Mir Âlem, *Hadîkatü'l-âlem*, Haydarâbâd 1310, s. 139-173; Şah Nevâz Han, *Me'âşirü'l-ümera-râ*, Kalkûta 1881, II, 713-715; Gulâm Hüseyin Han Tabâtabâî, *Siyerü'l-müte'ahhîrîn* (nşr. Hakîm Abdülmeccid), Kalkûta 1833, II, 432, 477, 480-482, 487; M. Hâşim Hâfî Han, *Mûntehabû'l-Lübâb* (nşr. K. D. Ahmed - W. Haig), Kalkûta 1874, II, 275-282, 728-748, 827-886, 921-946; Murâd Ali Tâli, *Nizâmülmülk Âsafcâh-ı Evvel*, Haydarâbâd 1944; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1947, II, 385-412; H. N. Sinha, *Rise of Peshwas*, Allahabad 1954; Zahiruddin Malik, *The Reign of Muhammad Shah (1719-1748)*, New York 1977; M. A. Nayeem, *Mughal Administration of Deccan under Nizamul Muluk Asaf Jah*, Bombay 1985; a.mlf., "Political Status of Nizamul-mulk Asaf Jah I in the Deccan (1713-1748 AD)", *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture* (ed. Mohammed Taher), New Delhi 2003, VI, 81-91; Yusuf Husain, "Nizamul-Mulk's Vizierate", a.e., VI, 92-124; a.mlf., *The First Nizâm: The Life and Times of Nizamul-Mulk Asaf Jah I*, London, ts. (Asia Publishing House); J. F. Richards,

The New Cambridge History of India: The Mughal Empire, Cambridge 1994, s. 265-281; "Nizam-ul-Mulk Asaf Jah", *Encyclopaedia of Muslim Biography India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh), New Delhi 2001, IV, 325-348; "Nizâm al-Mulk", *EI²* (İng.), VIII, 73; Azmi Özcan, "Haydarâbâd Nizamlığı", *DİA*, XVII, 32-33.

İQTIDAR HUSAIN SİDDİQI

NİZÂR b. MEAD (Benî Nizâr b. Mead)

(بنو نزار بن معد)

Adnânîler'in
ana kollarından birini teşkil eden
Arap kabilesi.

Kabilenin cediti, Hz. Peygamber'in on dokuzuncu göbekten atası olan Ebû İyâd (Ebû Rebîa) Nizâr b. Mead b. Adnân'dır. Babasının sağlığında ondan Kâbe'nin perde-darlık görevini alan Nizâr, Kuzey Arapları'nın ilk yurdu Mekke'de yaşamış ve hayatı boyunca, İslâm öncesinde birlikte yürütülen Mekke'nin idaresiyle Kâbe hizmetlerini üstlenmiştir. Nizâr ömrünün son günlerinde oğulları Mudar, Rebîa, İyâd ve Enmâr'a yetki ve sorumluluklarını devredip mallarını bölüştürdü ve aralarında ihtilâf çıkması halinde Necran'da yaşayan Arap ileri gelenlerinden ve annesi Nâime bint Cevşem'in kabilesinden olan Ef'â b. Husayn b. Cürhümî'ye başvurmalarını vasiyet etti. Ölümünden sonra Zülhuleyf'e 7 mil uzaklıkta bulunan Zâtülcays'e gömüldü. Nizâr'ın ardından Hz. İsmail evlâdının hâkimiyet dönemlerinde Mekke'nin idaresi ve Kâbe hizmetleri onun soyundan gelenler tarafından yürütülmüştür (İbn Sa'd, I, 49).

Adnânîler'in Arabistan'a yayılması Nizâr ile kardeşi Kudâa arasında meydana gelen mücadeleden sonra gerçekleşti ve Kudâa kabilesi mensupları yarımadanın çeşitli yerlerine göç ederken Nizâr'ın çocukları Tihâme ve Necid bölgelerine yayıldı. İslâmiyet'ten sonra da devam eden bu yayılma Horasan, Kuzey Afrika ve Endülüs'e kadar uzanmış, bu kabilelerin buldukları bölgeler onların adlarıyla anılmıştır (Diyâr-ı Mudâr, Diyâr-ı Rebîa). Nizâr'ın ardından çocukları tarafından gerçekleştirilen Kuzey Arapları'nın yayılışı tarih ve edebiyat kitaplarında efsanevî rivayetlerle karışık biçimde anlatılır. Bazı tarihçiler ve nesep âimleri Araplar'ı Yemenî ve Nizârî olarak iki ana gruba ayırmakta, karasal iklimle sahip bölgelerde yaşayan ve denizcilik konusunda bilgi sahibi olmayan kesimi Nizârîler'in oluşturduğunu söylemektedir

(İbn Kuteybe, II, 640). Bir kısım âlimler de Araplar'ın Nizâr, Yemen ve Kudâa olmak üzere üç ana koldan geldiğini ileri sürer (İbn Abdülber en-Neme'î, s. 36).

Nizâr, Adnân ve Kahtân'dan sonra dört ana koldan Mudar ile Rebîa'nın (diğer ikisi Kudâa, Yemen) atasıdır. Bu bakımdan Adnânî kabilelerin çoğunun birleştiği Nizâr adı, Güney Arapları'nı temsil eden Kahtân'ın karşılığı Kuzey Arapları'nın atası olarak kullanılmasıyla tanınmıştır. G. Levi Della Vida, Nizâr'ın kişiliğine ve ona izafe edilen kabilenin varlığına dair rivayetleri şüpheyle karşılamakta, Nizâr'ın gerçekte mevcut olmayıp Emevîler döneminde Kahtânîler'le Adnânîler arasında mücadele sırasında ortaya çıktığını söylemekte ve onu Mead gibi farklı kökenden gelen birtakım kabileler topluluğu şeklinde görmenin doğru olmadığını ileri sürmektedir (*IA*, IX, 333-334). Halbuki Câhiliye şiirinde Kuzey Arapları için Adnân'dan çok Nizâr'ın ve çocuklarının adlarına rastlanmakta, babası Mead'ın adı ise daha sık geçmektedir. Bundan dolayı Adnân adının İslâm'ın hemen öncesinde duyulmaya başlandığı tahmin edilmektedir (Cevâd Ali, I, 381). Câhiliye devrine ait bilgilerde ve özellikle şiirlerde Adnân ve Kahtân'dan daha çok onların soyundan gelen kabile adlarına öne çıktığı görülür. Câhiliye dönemi kaynaklarından anlaşıldığına göre Nizâr'ın babasına nispetle Meaddîler adı da yaygındı ve sayı, nitelik ve şeref bakımından Mead'dan sonra gelen Nizâr oğulları için Nizârîye ismi de kullanılıyordu (İbn Abdü'rabbih, II, 66; Cevâd Ali, I, 395).

Nizâr adına ilk defa İmruülkays b. Amr'ın (ö. 328) Nabatîce yazılmış mezar taşında rastlanır. Diğer bütün Arap kabileleri gibi onun da İmruülkays'ın hâkimiyeti altında bulunduğu nun kaydedildiği bu kitâbeden milâdî IV. yüzyılda Nizâr'ın Mead'ın bir alt kolu olarak ayrıca zikredildiği anlaşılmaktadır (kitâbenin metni için bk. Cevâd Ali, III, 191-192). Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in sikâye görevini üstlenirken Nizâr'ın bayrağını da devralması" (Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, s. 219) İslâm öncesinde Nizâr kabilesinin varlığına ve bilindiğine delildir. Ayrıca Câhiliye devrinde Nizâr oğulları, Benî Müdlic ve Benî Leheb ile birlikte firâse ve kuyâfe konusunda ünlü uzman kişilerle tanınıyordu (*DİA*, XIII, 116). İbnü'l-Kelbî, Hz. İbrâhim'in getirdiği hac ibadetini ilk ihlâl eden kabileler arasında Nizâr'ı da sayar (*Putlar Kitabı*, s. 27). Ayrıca Resûl-i Ekrem'in kendi nesep zincirinde Nizâr b. Mead'ı da sayması, bu adın siyasi bir mülâhazayla ortaya çıkmadığını ve tarihî bir gerçek olduğunu göstermektedir.